

Dani Rodrik Budapesten

Trautmann László

DOI: 10.14267/VILPOL2026.04.08

Dani Rodrik amerikai közgazdász előadást tartott 2026 június 10-én Budapesten a Prohumán Szövetség, a Joint Venture Szövetség és a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara közös szervezésében. Az előadás címe „Good Job Agenda” (Teendők a jó munka érdekében) volt. Az alábbi írás az előadás néhány megállapításához fűz kommentárt.

A jogállamiság és az Európai Unió

Az előadás a jelenlegi geopolitikai helyzet értékelésével indult, aminek részeként Rodrik kiemelte, hogy az Európai Unió belső és külső problémától szenved. A külső probléma a lemaradás az Egyesült Államokhoz és Kínához képest, ami nem maradhat fenn hosszú távon. A belső probléma a túl kevés és a túl sok centralizáció. Túl sok a centralizáció, mert a különböző szabályozások, a bürokratikus eljárási folyamat lassúvá és nehezéssé teszi az Európai Uniót. Ennek oka a politikai centralizáció hiánya, ez a túl kevés centralizáció. Nincs világos és egyértelmű politikai, gazdaságpolitikai irányvonal az Európai Unióban. A bonmot, mint minden ilyen jellegű állítás, csak félig igaz.

A centralizáció történelmi folyamat, aminek során az Európai Unió abban a fázisban van, amikor alapvető kérdéssé vált a politikai irányvonal kommunikációjának megerősítése. Születésekor az Európai Közösség egyértelműen kimondta, hogy létrejöttének oka az európai háború lehetőségének megszüntetése. Kétségtelen, hogy ebben a gazdasági összefüggésre koncentrált, ezért is került a középpontba a közös piac megteremtése. A gazdaságpolitika iránya azonban egyértelmű volt: a közös fejlődés kereteinek megteremtése Nyugat-Európában. A keleti blokk összeomlása, az Európai Unió bővülésének politikai kommunikációja nem volt ennyire egyértelmű, miközben politikai iránya igen. A politikai irány, aminek a gazdaságpolitika alá volt rendelve, a jogállamiság kiterjesztése, a stabilitás exportja, a globalizációhoz történő felzárkózás segítése. A kommunikációban azonban nagy szerepet kapott a jólét, aminek oka a felzárkózó országok politikai kultúrája volt. A jólét volt az a mozgósító erő, ami kezelte ezeknek az országoknak a politikai közvéleményét. A jólét fogalmának ez a központi szerepe vált elégtelenné, és ennek helyét a jogállamiság veszi át.

Mit jelent ez és miért éljük át ezt a folyamatot mi Magyarországon sokkal erőteljesebben, mint esetleg más európai országban? A politikai centralizáció valójában a nyugati szövetségi rendszer tartalmának a kimondását igényli. Azt, hogy a nyugati szövetségi rendszer lényege a jogállam. Magyarországon és Magyarország miatt az Európai Unióban sokat beszéltek a jogállamiságról, hiszen a magyar politikai magatartás vetette föl a jogállamiság definiálásának a kérdését. Amit eddig az Európai Unió, illetve a nyugati szövetségi rendszer hallgatólagos meg egyezésnek tekintett, azt világosabbá és egyértelműbbé kell tenni. Ez ösztönzi a gondolkodást a mi térségünkben is a jogállamiság fogalmáról.

A jogállamiság nem pusztán a törvények betűje, hanem a törvények szelleme is. A jogállamiság az emberi méltóság feltétel nélküli tisztelete, olyan politikai, technológiai, gazdasági és jogi környezet teremtése, amelyben megkérdőjelezhetetlen minden ember méltóságának a tisztelete. Ez az, amit a nyugati szövetségi rendszer közvetített Magyarország és az újonnan csatlakozott országok felé. A politikai centralizáció, amit Rodrik fölvetett az Európai Unió működése kapcsán az emberi méltóság alkalmazásáról folytatott folyamatos vita szükséglete. Ennek eredménye a jogállamiság, ami testet ölt jogszabályokban, technológiában, gazdasági és politikai magatartásban.

Miért probléma ez, hiszen a nyugati szövetségi rendszer minden eszmei hagyománya a görög filozófia, a kereszténység és még sorolhatnánk elfogadja és képviseli az emberi méltóság fogalmát? A kérdés azért aktuális, mert a rendszerváltás ideológiai kerete, a kapitalizmus, a magántulajdon és a demokrácia volt. Ezek viszonya a jogállamisághoz szorul tisztázásra.

Az 1989-es rendszerváltás ideológiai összefüggését Francis Fukuyama határozta meg, az ő tézise a mai napig élénk vita tárgya. Fukuyama kimondta, hogy a történelem véget ért, aminek az egyik összetevője tapasztalati tény: világrendszer váltás ment végbe, a kétpólusú világrend megszűnt, és mindez világháború nélkül történt meg. Ez soha nem fordult elő korábban a történelemben.

A kétpólusú világrend lényegéhez tartozott, hogy a két pólus saját fejlődését a másik megszüntetése révén tudta elképzelni. A gonosz birodalma állt szemben az imperialista hatalmakkal, és bár volt együttműködés a két pólus között, de az ideológiai szembenállást a politikai kommunikációban nem haladták meg. Az együttműködés elméleti alapját nem mondták ki a korban, illetve nem volt hangsúlyos, és ez meghatározta a rendszerváltás ideológiai keretét is: a kapitalizmus legyőzte a szocializmust. A II. világháború utáni együttműködés elméleti alapja, a globalizáció és a jogállam nem volt hangsúlyos a propagandában. Jól látszik ez Fukuyama tézisének második részében. A világháború elmaradását és tartós elkerülését Fukuyama azzal magyarázta, hogy olyan rendszer alakul ki, a liberális demokrácia, ami lehetőséget adott minden konfliktus békés, háború nélküli kezelésére.

Ma már jobban látszik, hogy ez a tézis csak félig igaz. Érvényes Fukuyama tételéből, hogy 1989-91-ben ugrás történt a régi világrendből az újba, mert a kétpólusú világrendből a globalizáció korába világháború nélkül léptünk át. Az ellenben már nem érvényes, hogy ez azonos a liberális demokrácia elterjedésével. A történelem azért ér véget, mert a konfliktusok rendezésére a megfelelő intézményi keret, a stabilitás forrása a jogállamiság. Fukuyama tézisével szemben véleményünk szerint a jogállam, illetve az emberi méltóság feltétlensége tudja biztosítani a konfliktusok harmonikus és hatékony rendezését. Ezt támasztja alá Rodrik előadása, a jó munka programja.

A jó munka

Jól végzett munkára hosszú távon csak nem kapitalista körülmények között van lehetőség, ezért következik a jó munka rendszeréből a jogállamiság, és a jogállamiságból a jó munka rendszere. A neoliberális közgazdaságtan a Nyugatot egyértelműen azonosította a kapitalizmussal a hatékonyságot és a fejlődést csak kapitalista keretek között tudta elképzelni. A támaszkodás a kapitalista hagyományra nem volt teljesen értelmetlen, mert a kapitalizmus tartalmazta a szabadságot, és ezt az elvet erősítették meg a korábbi korszak, a jóléti államra jellemző biztonsággal szemben. A szabadság és a kapitalizmus azonban nem azonos, mert a kapitalizmus keretei között jelen van a kizsákmányolás szabadsága is.

Kétségtelen, hogy a 18-19. századi ipari forradalmakra jellemző technológiai áttörések része volt a kizsákmányolás, de ez a technológiai és gazdasági kényszer mára idejét múlt. A 20. századtól kezdve a technológiai fejlődés iránya megváltozott, a hatékonyság forrásává vált a termelő ember bevonása a fejlődésbe. Ezt a 20. századi nyugati fejlődésgazdaságtan részben el is ismerte azzal, hogy a nyugati modellt ipari demokráciának, és nem kapitalizmusnak nevezte. Csak a 80-as évektől vált újra közkeletűvé a kapitalizmus megnevezés, és ezt vette át a mi térségünk közgazdasági szakirodalma is. A régi-új elnevezés azonban még inkább erősítette azt a felfogást, hogy vissza kell térni a Marx által leírt korszakba.

A kapitalizmus, különösen a klasszikus kapitalizmus szemlélete az, ami nem tartható tovább, aminek a meghaladása a mi térségünk fejlődésének alapvető feltétele. A kapitalizmust felváltó jogállam nem a szabadság fogalmát tagadja, hanem a szabadság és a biztonság közötti összhangot valósítja meg a biztonság vezető szerepe mellett. A jogállamban a technológiai és gazdasági fejlődésnek nem része a kizsákmányolás.

Az ideológiai kérdés szoros összefüggésben áll a jelenlegi geopolitikai szerkezettel. Az úgynevezett autoriter vagy revansista hatalmakkal szembeni nyugati álláspont a gyakorlatban a jogállamiságon nyugszik, és ennek kiterjesztése a nemzetközi viszonyokra a szövetségi rendszer. A bizalom, ami szükséges a szövetségi rendszerhez csak akkor jön létre, ha nem a kapitalizmus vagy az imperializmus az uralkodó gazdasági forma, hanem a közös fejlődést eredményező globális kormányzás.

A globális Kelet és a globális Dél, mint geopolitikai egység támogatása akkor lehet sikeres, ha ezek az országok is fejlődési pályát láthatnak a globalizációban. Ennek biztosítása a globális kormányzás, aminek a fogalmát Rodrik is használta. Ehhez csak azt lehet hozzátenni, hogy a globális kormányzás az alapvető értékrendet, a biztonságot, a szabadságot, a demokráciát és a jólétet érvényesíti, és ez a jogállamiság, a törvények szelleme. A Nyugat a szövetségi rendszer szellemiségét terjeszti ki a világban, ami a részvételi demokrácián és az annak alárendelt képviseleti demokrácián alapszik. A szövetségi rendszer az idealizmus, az alapvető értékrend, a biztonság, szabadság, demokrácia jólét intézménye, és Magyarország ebbe az irányba mozgult el a 2026. évi választások nyomán.

A szövetségi rendszer, a partnerség nem csak a geopolitikában, hanem a gazdaságban is meghatározó magatartás. A partnerségen alapuló együttműködés a jó munka és a jó munkahely, és ez a magyar gazdaság új fejlődési szakaszában is alapvető jelentőségű. A termelékenység növelésének forrása a 21. század technológiai körülményei között az emberi méltóság és a természet tisztelete, ami át kell, hogy hassa az összes gazdasági tevékenységet.

Rodrik gondolatmenetének központi eleme, a jó munka és a jó munkahely fordulat a közgazdaságtanban is. A jó munka nem a jóléti állam, a nyugati gazdasági fejlődési kereteiben értelmezett jó munkahely, az élethosszig tartó munkahely, a szakszervezeti tagság vagy a fizikai, szolgai munka konzerválása, hanem az új világrend technológiai és gazdasági körülményeihez igazított, a közjó érvényesülését segítő tevékenységek összessége.

Platón az igazságosságot a jól végzett munkával határozta meg. Másik meghatározása úgy szól, hogy „mindenkinek megadni, ami jár, és elvenni, ami nem jár”. Az antik filozófiai hagyományban a jó munka azt jelentette, hogy a tevékenységben a tökéletességre kell törekedni, az ideálisnak megfelelő munkát kell végezni, és csak az az elég jó, ami megfelel a legfőbb jó és az értékrend ideáljának.

A jó munka az igazságosság érvényesítése, ami napjainkban Michael Sandel munkáiban is megjelenik a részvételi igazságosság formájában. A részvételi igazságosság azt jelenti, hogy a tevékenységgel, munkával, alkotással, a döntéshozattal is részt veszünk a közjó megvalósításában.

A jó munka nem azonos a sok munkával, a termelékenység értelmezése a klasszikus politikai gazdaságtanban nem volt teljesen azonos Platónéval. Adam Smith A nemzetek gazdagságában a termelékenységet a sok terméket előállító munkához kapcsolta, ami valóban a tömegtermelés feltétele volt. Ugyanezt a felfogást követte David Ricardo is, az általa leírt gyáriparban a gép dolgoztatta a munkást, a munkás a gép függelékeként, a gép alkatrészeként teljesített maximálisan. A 17-19. századi kapitalizmusnak valóban lényege volt, hogy munkára kényszerítse a dolgozókat, ami a fizikai, szolgai munka rendszerének kiépítéséhez vezetett.

A 20. századtól kezdve a fizikai, szolgai munkára kényszerítés elkezdett megszűnni. Az automatizáció, a számítástechnika és különösen az infrastruktúra egyre inkább feleslegessé tette a rutinmunkát, és helyét az alkotás vette és veszi át. A különböző középtávú gazdaságpolitikai korszakokban felkészítették az egyes társadalmi csoportokat az alkotásra, ösztönözték őket a művelődésre és a részvételre. Ennek érdekében alakították az iparpolitikát és a vállalkozásfejlesztést is.

Az elmúlt 30-40 év sajátossága a neoliberalizmus vezető szerepe volt, mert a neoliberalizmus visszahozta a klasszikus kapitalizmus hagyományát, és lemondott az iparpolitikáról, a tudatos gazdaságpolitikáról legalábbis a gazdaságpolitikai propagandában. Az önszabályozó piac koncepciójával azt erősítette, hogy a munkavállaló magára van hagyva a munkaerőpiacon, nincs lehetőség gondoskodni róla, mert a piac nem tervezhető, nem formálható. Ez az egyetlen módja annak – érveltek a neoliberális szerzők -, hogy befogadják az új technológiát.

Hayek meghatározása szerint a gazdasági szereplő a megélhetésre, és nem a boldogságra törekszik. A neoliberalizmus különösen a mi térségünkben ezt a felfogást magáévá tette, és ezért azt a gazdaságpolitikai, gazdasági szerkezetet támogatta, amelyik a létminimumra szorította a béreket, a fejlődést alapvetően a tőkéhez rendelte, és a bérek alacsony szinten tartását versenyképességi feltételként értelmezte.

A jó munka koncepciója a neoliberalizmus meghaladása és az igazságos társadalom megteremtésének feltétele. Nemcsak azért, mert az Európai Unión belül nincs alternatívája a bér-felzárkóztatásnak, hanem azért is, mert az igazságos és hatékony gazdasághoz meg kell adni a

munka és az alkotás tiszteletét és feltételét. Ez az, amire Rodrik gondolatmenete irányul. Kétségtelen, hogy az elmúlt 15 évben volt olyan elképzelés, ami szerint a kapitalizmussal szemben a feudalizmus adja a biztonságot, a jobbágyi tudat szavatolja a létbiztonságot. Ez azonban hamis dilemma: a feudalizmus nem alternatívája a kapitalizmusnak, a valódi megoldás a jogállam.

A produktivizmus

A jó munka fogalma szélesebb politikai gazdaságtani keretbe illeszthető, ez a produktívizmus kategóriája Rodrik fogalmi keretében. A produktívizmus a klasszikus politikai gazdaságtani hagyomány felelevenítése, hiszen már Adam Smith is azzal kezdte A nemzetek gazdagságát, hogy el kell választani egymástól a produktív és az improduktív munkákat. A produktív munka az a termelés, ami hozzájárul a fejlődéshez, Smith korában ez az anyagi javak bővülésében testesült meg. A 18. században, amikor még az emberiség nem tudott túllépni az éhezésen és a nyomoron az anyagi javakra koncentráció a gazdaságpolitika elsődleges feladata volt.

A produktív és az improduktív munka elhatárolása nem a piac döntése - ezt Smith világosan leírja. Kereslet van a libériás inasra is, miközben a libériás inas nem segíti a fejlődést. Smith álláspontja szerint olyan piacot kell teremteni, úgy kell kialakítani a munkamegosztást, hogy az segítse a produktivitást. A tág értelemben vett állami ösztönzőknek a produktív termelést kell támogatnia, és a gazdaságpolitika elsődleges kérdése, hogy mi az a tevékenység, ami a fejlődést segíti. Ennek meghatározása, a fejlődésről folyó vita a közgazdasági gondolkodás része, és ez az iparpolitika tartalma. Az iparpolitika tárgya ezért nem csak az, hogy milyen eszközökkel lehet segíteni egy-egy iparágat, hanem az is, hogy mi az a tevékenység, ami fenntartható.

A fenntarthatóság, a „zöld technológiák” nem pusztán a termelés anyagi feltételeinek biztosítása, hanem az értékrend érvényesítésének eszköze. Az iparpolitika a kultúrát és a civilizációt tartja fenn, és ezt szem előtt tartva szervezi a piacok működését.

A neoliberális gazdaságpolitika, különösen a mi térségünkben az elmúlt 40 évben tudatosan mondott le az iparpolitikáról, és háttérbe szorította azt a szakmai műveltséget, hagyományt, amelyik a közgazdaságtant a kultúra és az erkölcs fenntartásához kapcsolta. Egyoldalúan támaszkodott a versenysemlegességre, illetve az úgynevezett piaci fundamentalizmusra, ami kétségtelenül szükséges lehetett a feudálkapitalizmussal szembeni fellépéshez, de nem elegendő az új világrend eszméjének kiteljesítéséhez.

Rodrik, akárcsak Smith vagy Platón ezzel szemben amellett érvelt, hogy a gazdaságpolitikai irányításnak része az erényeknek megfelelő tevékenységek támogatása. A technológiai fejlődés irányítása egyre nagyobb hangsúlyt kap napjainkban, ennek a célnak, az etikus fejlődésnek rendelődik alá. A mesterséges intelligencia vagy a többi technológiai áttörés csak lehetőséget ad ahhoz, hogy minden szakmában az értékrendnek, az erkölcsös életvitelnek megfelelő elemet támogassa a jól szervezett piac. Az a tevékenység pedig leépül, ami nem embernek való, amit a gép jobban meg tud csinálni az ember helyett.

Az alkotáson alapuló munka vezetése az értékrend alapján a tudásalapú gazdaságban az egyetemekhez, az egyetemi intézményrendszerhez kapcsolódik. Rodrik előadásában megjegyezte, hogy az iparpolitikai fordulat során nem lesz szerepe a professzoroknak, hiszen a konkrét szaktudást kell segítenie a technológiapolitikának. Az egyetemnek továbbra is az a feladata, ami őket eredetileg létrehozta, a tudás az értékrend alkalmazása. A jelenlegi technológiai és infrastrukturális körülmények csak annyi változást eredményeznek, hogy megszűnik a távolság a mesterember és a tudós között, a kommunikáció közöttük könnyebbé válik.

A tudásalapú gazdaság lényege a szakmák és a tudomány közötti határvonal megszűnése, hiszen a tudás abban különbözik az információtól, hogy az értékrend közvetlen alkalmazása válik a fejlődés hajtóerejévé. A tudásalapú gazdaság nem a piaci előrejelzés, nem a bennfentes kereskedés, nem az „okosság”. A tudás a közjó alkalmazása a gazdasági tevékenységben, és ebből következik, hogy a tudás hierarchiája a tág értelemben vett állam hierarchiája is. Az állam feladata az igazságosság érvényesítése a platóni meghatározás alapján, és a tudás a hatalom. Az egyetemi szféra ezért tölt be alapvető szerepet a tudáson alapuló államban.

A produktivizmus középtávú gazdaságpolitikai irányként ezért nem csak a mesterséges intelligencia vagy a robottechnika kiteljesítője, hanem egy másik technológiai szektor, az űrtechnika elterjedését is segítheti. A robottechnika és a mesterséges intelligencia a szolgai, rutin jellegű tevékenység kiváltását szolgálja, de az alkotás és a „jó munka” technológiai-infrastrukturális vezetését az űrtechnika fogja segíteni.

Az űrtechnika elsősorban infrastruktúra. Infrastruktúraként összekapcsolja a Föld egészét, és az infrastruktúrát működtető globális kormányzás minden tevékenységet, döntést, alkotást az értékrendnek alárendelt módon szervezi. Az űrtechnika teszi lehetővé a Föld egészének egységes érzékelését, irányítását, a Föld erőforrásaival történő gazdálkodást. Ez az, amit antropocén korszakként határoznak meg.

Az antropocén korszak, amikor a bolygónk arculatát az ember jelenléte határozza meg, globális irányítást feltételez, az űrtechnikából ezért globális demokratikus intézményrendszer is következik, ami a globális kormányzás. Rodrik munkásságában hangsúlyos a globális kormányzás szükséglete, mint olyan intézményé, amelyik a nemzeti demokráciákat összehangolja. Az összehangolás értelmében a globális kormányzás a közös fejlődéshez szükséges feltételeket, beleértve a gazdaságpolitikai kommunikációt is biztosítja. A globalizációra, a globális kormányzásra vonatkozó szemlélet hiányzott az elmúlt 30-40 évből különösen a mi térségünkben, és ezért hatottak üresnek a világpolitikai vezetők globalizációt támogató szólamai a 90-es évekből. Rodrik azt mutatta be, hogy ezek a szólamok a világkereskedelmet egyoldalúan emelték ki a fejlődés hajtóerejeként, amiből keletkezhetett az a látszat, hogy a világpiac elegendő a fejlődéshez. Ez valóban egyoldalúság, a világpiac helyébe a világpolitikai demokrácia lép, amelyik – együtt az űrtechnikán alapuló infrastruktúrával – képes közös, a globalizációba illeszkedő fejlődési pályát biztosítani minden ország számára.

A szolgáltatások és a középosztály

A világpolitikai demokrácia egyik érzékelhető eleme volt például a Biden-adminisztráció által meghirdetett „külpolitika a középosztályért” program, ami a vámpolitika és a kereskedelempolitika átalakulását eredményezte. Az ennek nyomán felvetődő kérdés azonban az, hogy milyen középosztályra van szükség a 21. században?

A demokrácia alapja a stabil középosztály, Rodrik ezt az érvet a klasszikus antik hagyományból, Arisztoteléstől eredezteti. A középosztály aktivitása mindazonáltal átalakul, míg a 20. században ez az ipari munkához, a 21. században a szolgáltatásokhoz kötődik. Előadásában statisztikákkal igazolta a feldolgozóiparban végzett munka leértékelődését, csökkenő arányát a foglalkoztatottságban és ezzel párhuzamosan a szolgáltatások egyre növekvő arányát. Ez globális jelenség, az Egyesült Államokra éppúgy igaz, mint Kínára.

Az ipari munka leértékelődése nem csak technológiai, hanem politikai kulturális összefüggés is. A 19-20. században az ipar új, az együttműködésen és a fegyelmezettségen alapuló termelési kultúrát közvetített, fő eszköze volt a műszaki kultúra fejlődésének. Kétségtelen, hogy a 19. században ez embertelen módon, a kizsákmányolás révén valósult meg. A 20. században azonban már elindult a humanista fordulat, először a fejlett országokban, majd a fejlődő országokban is. Az ipar egyre inkább adott át közvetlenül termelési kultúrát a szervezet- és vezetélméleteken keresztül. Már nem csak a gép tanított, hanem a mérnökök, a humán erőforrásmenedzserek stb. maguk is részt vettek a dolgozók felzárkóztatásában. A termelési folyamatot átszötte a szolgáltatás.

Termelési kultúrát kapott a középosztály a taylorizmusban, a fordizmusban, a GM-izmusban, a toyotizmusban, ezek olyan iparpolitikai korszakok voltak, amelyekben a dolgozók kultúrájának fejlesztése, a műszaki készségek átadása a termelékenység forrásává vált. A fejlett országokban ez kisebb, a fejlődő országokban és például a mi térségünkben ez nagyobb zökkenőkel ment végbe.

Nálunk az volt ellentmondás, hogy ezeket az új technikákat, az új gépeket, az új műszaki eljárásokat még 19. századi módon közvetítették a dolgozók felé, a gépek, berendezések beállítását elegendőnek gondolták a munkaadók a hatékonyság növeléséhez. Nem értették a termeléshez kapcsolt szolgáltatások jelentőségét, ami jellemezte a nyugati gazdaságokat. A szervezési tanácsadók, szervezetfejlesztők, humán erőforrás szolgáltatók, a különböző munkahelyi tréningek szervezői olyan szolgáltatásokat biztosítottak, amelyek segítségével a munkavállalók könnyebben alkalmazkodtak az új technológiához. Ezek hiányában a mi térségünk munkavállalói kizsákmányolásként élték azt, ami jellegénél fogva nem volt az. Ez a különbség okozta, hogy az elmúlt 30 évben beérkező új technika, a számítástechnika, az internet, a mobilkommunikáció elavult vezetői és dolgozói szemlélettel találkozott. Ez az oka annak, hogy az elmúlt 30 év technológiai felzárkózási folyamatát a mi térségünk társadalmi kizsákmányolásként és elidegenítésként élte át. Ennek megszüntetése a jogállamiság átfogóvá válása, aminek az ágazata a szolgáltatás.

A szolgáltatásnyújtás során a partneri viszonyoknak sokkal nagyobb a szerepe, mint az anyagi termelési folyamatban. A szolgáltatás lényege a hosszú távú szemlélet, nem egyszeri eladás a cél, hanem a folyamatosan fenntartott, kölcsönösen előnyös együttműködés. Ez természetesen

jelen van, jelen lehet az anyagi javak eladása során is, de csak akkor erősödik meg, ha a termelő/kereskedő és a fogyasztó között a termékhez kapcsolt szolgáltatás válik dominánssá. A szervizelés, a hulladékgazdálkodás, a frissítés stb. olyan tényezők, amelyek segíthetik a hosszú távú együttműködést. A szolgáltatás ebből fakadóan gondoskodás is, a szolgáltatással közvetlenül érzékeli a termelő, hogy részt vesz a társadalmakat irányító értékrend érvényesítésében.

A gondoskodás valóban személyre szabott, de a szolgáltatásban megjelenő tudás már exportálható. Ez az úgynevezett tudásmegosztás folyamata, aminek növekvő szerepét a statisztikák vissza is igazolják. Ráadásul az anyagi javak előállításának egyre nagyobb része tartalmaz szolgáltatási elemeket és egyre kisebb az aránya a termelési értéken belül a szűken vett anyagi összetevőknek.

A szolgáltatások közül az oktatás és az egészségügy különleges ágazatok, mert ez a két ágazat közvetíti a társadalom széles csoportjai felé a tudásalapú gazdasághoz történő felzárkózás kultúráját. A 20. században ezt a szerepet jellemzően a járműgyártás, az autóipar töltötte be, ezt a szerepet veszi át várhatóan az oktatás és az egészségügy. Az egészség megőrzése, az emberi elem, a humántőke védelme, válik minden tevékenység lényegévé, legyen az a környezetszennyezés visszaszorítása, az egészségtudatosság, beleértve a lelki egészséget is és a tudás bővítést is.

Az egészség mércéje a minőségben eltöltött évek száma (QALY), ami nem csak a hosszabb, hanem a jobb élet is. A jó élet a vizsgálódásokkal töltött élet, ahogy azt Szókratész is megfogalmazta, ami a tudás bővítése, a gondolkodás javítása, a termelő ember képessé tétele a tudás alkalmazására.

Rodrik közelítése a középosztály stabilizálására a fenti mércének a megvalósulása. Világjelenség a középosztály átalakulása, a fejlett országokban ez azt jelenti, hogy a középosztálynak maga mögött kell hagynia a 20. század fogyasztói társadalmon alapuló mintáját. A fejlődő országokban az elmúlt 35-40 év gazdasági fejlődése következtében csak most alakul ki a középosztály tömegméréteiben. A középosztály fő jellegzetessége az értékrend önálló alkalmazása. Ez nem jövedelmi, hanem életviteli, erkölcsi kategória. A középosztály megerősítése ezért azt jelenti, hogy a létbiztonság feltételévé válik az értékrendileg megfelelő magatartás. Az iparpolitika tulajdonképpen ezt az értéktudatosító, értékrendi folyamatot segíti. A létbiztonság a jogállamiságot közvetítő technológia használata.

A vállalkozó szerepe

A középosztály megteremtésében, a technológia közvetítésében szerepe van a vállalkozónak, a jó munka feltétele a jó munkahely, és a jó munkahely feltétele az a munkaadói, vezetői kultúra, amelyik segít a fejlődésben. Ez nem mond ellent a profit elvnek, sőt a profit voltaképpen a felzárkózás segítése, amit az amerikai intézményi közgazdaságtan régóta leírt, ismer. Már 100 évvel ezelőtt megfogalmazták azt a tételt amerikai közgazdászok, hogy a jó vállalkozó segít, a rossz vállalkozó kizsákmányol. Ez utóbbi elleni fellépés egy lépés az igazságos társadalom felé, ez a piac tisztulása. Csak a magyar neoliberais felfogás gondolta azt, hogy a piac tisztulása az „ember embernek farkasa” tétel érvényesülése, és ez lenne a piac a normál működése.

A jól szervezett piacgazdaság lényege, hogy a gazdaságpolitika segíti a teljesítmény elv érvényesülését a vállalkozók körében, ami a piac és az állam közötti partneri együttműködés. Ebből fakadóan a vállalkozó elsődlegesen nem pénzt akar csinálni, bár ez valóban így szerepel Marx „A tőke” című munkájában. Marx azonban a 19. századi kapitalizmus egy bizonyos vonását ábrázolta, hiszen már akkor se volt teljes egészében igaz, hogy minden vállalkozó csak és kizárólag az anyagi gazdagodás érdekében vállalkozott.

A vállalkozás a jó munka egyik formája, része, mert lényege a kockázatvállalás és a szervezés. A kockázatvállalás és a kockázat megszüntetése két lépcsőből tevődik össze. A kockázat megszünteti a bizonytalanságot, mert mérhetővé teszi a korábban mérhetetlent, racionálissá alakítja a korábban irracionális jelenséget. Ez a tevékenység a tudás bővülése, hiszen a valószínűség, ami a kockázat lényege a bizonyosság egyik foka lesz. Ugyanakkor intézményi elmozdulás is, mert a tudás bővülése, ennek részeként az adatok gyűjtése, a kísérlet megtervezése, az eredmények átadása a társadalom számára intézményrendszert hoz létre. A vállalkozó ezt segíti, ehhez járul hozzá vállalkozásával.

A régi világrendben, aminek része volt a kapitalizmus, a bizonytalanság kockázattá alakítása megoldhatatlan volt, mert a kapitalizmus szerves része a létbizonytalanság. A vállalkozó ezért nem tudott megszabadulni végső soron a létbizonytalanságtól, és mások létbizonytalanságban tartásától sem, csak a történelmi fejlődés során egyre szűkült a létbizonytalanság mértéke. Az új világrendben, amiben az átfogó, globális szintű infrastruktúra és az ezt működtető globális kormányzás létezik megszűnt a bizonytalanság ezen szerepe, legfeljebb mint kutatási kiindulópont létezik. Nem része a vállalkozói tevékenységnek a kizsákmányolás és az elidegenítés.

A vállalkozás az új világrendben azzá tud válni, amit már a klasszikus filozófiai hagyomány is megfogalmazott. Blaise Pascal Descartes gondolatmenetét folytatva az embert közbenső lényként határozta meg, aki Isten és az ember között van, közvetíti az értékrendet a gazdasági társadalmi folyamatok felé. A közvetítésben van szerepe a kockázat kezelésének, ez a híres fogadásérv. Az érv szerint a fogadás tétje az örök élet, az üdvösség, illetve ennek elvesztése, a valószínűsége Isten létezésének vagy nem létezésének van a fogadást tevő szempontjából. Pascal kérdése nem az, hogy van-e Isten, létezik-e értékrend, hanem az, hogy lehet meggyőzni a társadalom tagjait erről. A fogadás érvben a kockázatkezelés, mérhetővé tenni a téteket és a valószínűséget, racionális döntéssé változtatja az értékrend követését.

Pascal is tisztában volt vele, hogy a döntést folyamatosan, újra és újra meg kell hozni, és az elköteleződés eszköze a vallás, a szertartások, az egyházi szervezet. Ezek az intézmények „biztosítók”, megszüntetik a kockázatot, biztonsággá változtatják a bizonytalanságot. Ezt teszi a vállalkozó is termékével, szolgáltatásával, megtalálja a választ a saját bizonytalanságára, kötelességre, és segít másokat a racionális döntésben.

A vállalkozó arra vállalkozik, hogy az értékrendet, a közjót alkalmazza. A mi térségünkben ez a szemléletváltás alapvető jelentőségű, hiszen a vállalkozói kör, a civil szféra a közvetítést racionalizálja és tovább is adja a racionalitást minden egyes munkavállaló és érdekelt számára. A munkavállalók ebben a folyamatban nem jobbagyok, hanem részt vesznek az értékrend érvényesítésének a folyamatában. Bizonyos szempontból mindenki vállalkozóvá válik különböző szinteken. A részvétel a közjó működtetésében a jó munka és a jó munkahely.